

Ненад ВУКОВИЋ*

КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКИ СТАНДАРД И МЕДИЈИ (ОБРАЗОВНИ АСПЕКТ)

Прије неколико година, на научном скупу (овдје у Академији), посвећеном једном од највећих наших сербокroatиста, академику Михаилу Стевановићу (из Пипера), говорио сам о култури језика и језичком чистунству – некад и сад. Данашње моје ријечи у одређеном смислу пројужетак су те приче. И тада сам говорио о улози медија (о обавези медија!) у развијању културе језика, културе говорне и писане комуникације. Говорио сам и о језичкој култури у самим медијима. Говорио сам о примијењеној лингвистици. Готово да ништа није посебно ново, и ништа није само наш проблем. Али, шта чинимо! ? Треба видјети шта су радили и шта и даље раде други, на примјер, Пољаци, Мађари, Чеси... Једно од највећих пољских имена у области лингвистике, Витолд Дорошевски, давно је објавио велику књигу: *За културу ријечи (О kulturę słowa)*. (И данас га његови земљаци активно слиједе.) То су на одређени начин језичке поуке, коментари на разне теме, одговори на бројна питања; то су ријечи изговоране у пољским медијима годинама. Све то представља брушење говорног израза, брушење писане и говорне ријечи, брушење до перфекције. Све то представља велику националну бригу.

Данас стичемо утисак, код нас, да се о књижевнојезичком стандарду више, активније, отвореније, конкретније, некад говорило и писало. Говори се и данас, али на научним скуповима; понекад и на неким ад хоц организованим разговорима. Стиче се утисак да је то секундарно питање. Данас смо сви више преокупирани именовањем (или преименовањем) језика.

Посебно је за нас значајно у овом времену то што ЦАНУ са Институтом за славистику Универзитета из Осла (Institut for litteratur,

* Редовни професор Универзитета Медитеран, Подгорица

områdestudier og europeiske språk) организује велики научни скуп о књижевнојезичком стандарду у Црној Гори (Језичка ситуација у Црној Гори – норма и стандардизација). (Скуп ће се одржати у другој половини маја 2007. године.) Вјерујем да ће се у резултатима тога Научног скупа наћи основе за рјешавање питања имена језика и многих других питања. Сигурно ћемо тада озбиљно схватити докле иде наука и кад долази до конвенције и зашто.

Вјерујем да ће овај данашњи скуп заокружити одређену слику медија у Црној Гори и њихову едукативну улогу у друштву, посебно данас важну, важну и за будућност човјека на овом простору. Самим тим и улогу у култивисању књижевнојезичког израза.

Мудрост поступања посебно је важна у овом још тешком времену, турском, оптерећеним злом. Недавно је Норвежанин Лаш Фр. Х. Свенсен објавио књигу *Филозофија зла*. Показује се да се у овом времену (и у цијелом XX вијеку) готово на свим меридијанима, потврђује истина античког мудраца: „*Већина људи је зла!*” Други Скандинавац, Швеђанин Пер Лагерквист, нобеловац, написао је неколико романа у којима је предвидио многа зла (у романима *Кепец*, *Целат* и *Мариамне*), посебно у XX вијеку. Неки главни Лагерквистови јунаци носиоци су зла. То је оно зло што тиња у сваком човјеку, јер свак има свог кепеца. Зло је ропство на које је осуђен људски живот, и с тим се ваља перманентно борити.

Разни су нивои зла. Разна су чињења зла. У озбиљним демократијама озбиљно је све и изградирано, поготово кад се ради о уништавању човјекове душе; софистицираном уништавању човјекове душе.

Зашто у причу о медијима и књижевнојезичком стандарду уводим зло и зашто се задржавам на појму зла! ? У једном моменту, после пада фашизма, нацизма и стаљинизма, мислили смо да се цивилизација ослободила зла, али сусрећемо и озбиљне тврдње (и код Свенсена, и код других који га преузимају): „...медији су преузели некадашњу улогу злочинаца, уживо приуштивши гледаоцу да посматра сам чин зла. Гледалац, пак, често живи у илузији да је то само виртуелни свијет који се њега не тиче, а да се оно што гледа дешава само другима. Радикално зло /.../ замијенило је софистицирано зло, које није тако масовно и ужасвајуће, али је свеприсутно. „ И даље се говори о погубности за човјека те чињенице „јер се временом толико навикне на зло да га више и не примећује”.

Значи, човјек се навикне на оно што му се често (стално) дозира, намеће. Овдје је кључно питање: Зашто толико о томе! ? Ријеч је о снази

медија! И њиховој свеобухватној функцији! И њиховој функцији у образовању и васпитању!

С друге стране треба да слиједи питање: А до чега се доводи ако би се продубљивала прича о добру! ? (И да ли уопште имамо ту причу!) Пођимо од само једне истине (везане за оно о чему је основна ријеч у овом реферату): Неограничен је број примјера како не ваља писати, или како не ваља говорити! А како ваља далеко мање, ограничено мање. Да ли уопште имамо причу о добру! ? Неопходно би било озбиљно отпочети и темељито развијати ту причу, и далеко бих се радије кретао у тим оквири-ма. Јер није у мојим педагошким оквири-ма утемељена претјерана критика, критизерство. Далеко се боље човјек осјећа кад прича о лијепом, о креативно лијепом – поготово кад је у питању језик и његове неограничене могућности.

Питање (даље): Зашто се медији не баве собом кад је у питању култура писане и говорне ријечи? Зашто се уопште не баве тим тако важним питањем за њих саме и тако важним питањем за друге којима медији у доброј мјери могу помоћи? (Толико врхунских стручњака може да буде ангажовано и искоришћено на добро свију. Није тешко осмислити дугорочнији програм везан за културу писаног и говорног изражавања, почевши од најмлађег узраста.) Или, колико се баве! ? Одговори могу да буду различити! А да ли су уопште потребни одговори! ? Заборављена је и законска обавеза: у писменом и усменом комуницирању (званичном) обавезује норма. Обавезује норма! А кад се не поштује норма, требало би да знамо које су посљедице!

Висок је престиж језика у друштву. Основно значење за културу језика има правилна употреба језичких средстава као средства у комуникацији. Битне ствари су норма, норма која бива предмет изучавања, кодификације и свјесног његовања. Језик је саставни дио културе, а истовремено култура се налази у језику, препознаје се преко језика. Значи, језик није само њен дио, њено средство него и њен кодификатор. Отуд су озбиљне тврдње великих имена да „из низа разлога језик сматрају за најбитнију културну чињеницу”.

Стање у медијима! ? Ниво културе језика (ниво знања и културе) – код спикера, репортера, новинара, лектора – кад је у питању говорна реализација и кад је у питању писани текст (па и најмањи), кад је у питању обавезујући однос према норми – какав је ниво! ? (Дугујем јавно извињење онима који су позитивни примјери!) Често се елементарна незнања покривају неком врстом ноншалантности, али, јефтине.

Даље, стиче се утисак да медији (а имају „снагу”) имају претензије да формирају одређену врсту књижевнојезичког стандарда, или да утичу на то формирање (и на неминовне промјене). Ако је тако, сувише је велика та амбиција.

Илустративно треба навести бар неколико примјера.

Врло често се потенцира јотовање *đ* и *t* испред кратке замјене јата (ѐ), посебно *đ*: *ђевојка*, *ђевојачки* (увијек је *Ђевојачки институт* на Цетињу, а у сваком документу из XIX и XX вијека сусрећемо *Дјевојачки ...*), *ђевер*, *ђед* итд; такође и *ћерати* итд. Све је присутнија употреба *š*, *ž*, *đz*, поготово *š*, – пошто је више лексема са тим гласом: *šever*, *ševerова мећава*, *šести*, *šутра*, *šутрадан*, али, чује се и *šјутра*, *šјевер*, *šјести* итд. Није потребно коментарисати, посебно, ову другу могућност и незнање које се иза тога налази!

Прозодијски систем (четири акцента) тешко ће се срести потпуно испоштован. Обично је велика мјешавина старе силазне акцентуације и новог (књижевног) четвороакценатског система у истој реченици: *Одива дошла у село*. Кратки силазни акценат на *о* у *одива*, кратки узлазни на *о* у *дошла* и са кратким силазним акцентом на *у* у: *у село*. Чуо сам и још већу мјешавину: мијешање ијекавске и екавске замјене јата (ѐ) и акценатско мијешање: *У недељу долази са ђецом!* Екавска замјена јата (ѐ) у ријечи: *недеља*. Кратки силазни акценат на другом *е* у: *у недељу*, кратки силазни на *а* у: *долази* и кратки узлазни на *е* у: *ђецом*. Нажалост, све се ово сусреће и код професора универзитета! (Опет наглашавам да дугујем јавно извињење онима који су позитивни примјери! Има их, али су некако у сјени оних што су гласнији и што желе да буду наглашенији.)

На свој начин се често адаптирају страна имена (посебно непозната, а и позната из манира, ослањајући се на изворни изговор: *Стокхолм*, *Скопје*), такође се на свој начин и акцентују, често и с акцентом на крају ријечи.

Пољско име, на примјер, *Јежи* (*Јерзу*) редовно пишу и изговарају као *Јержи* или *Јиржи* (*Јежи Гротовски*).

Затим, читаве се латинске фразе у неком тексту, или имена писана у оригиналу, дословно пребацују у ћирилицу. Сусрећемо дио реченице: („...profesori његови и његове *Almae Matris Jagielonicae*...”) пренешен у ћирилицу: „...професори његови и његове *Алмае Матрис Јагиелоницае ...*” И нико се у томе не може снаћи! Како само зазвуче многа имена прочитана, а тако и написана! Итд.

Остају и даље отворене теоретске импликације и отворена питања транскрипције и адаптације страних имена код нас!

Често се чује и: *Хвале књиге. Купљен је гланц нови ауто. Дошао на Цетињу.* Итд.

Посебно би вриједно било анализирати логику говорне фразе, блокове у реченици и логичке акценте. Да се бар прати (ослушкује) логика свакидашње говорне фразе код обичних људи! Само је довољно (као илустрацију) истаћи један ударни примјер на почетку вијести, готово редовно: *Добро вече, /...../, ја САМ* /и име и презиме уредника, извјештача, водитеља, спикера/. Говорни блок са логичким акцентом на САМ и атонираним *ја!* Да ли икад чују себе! ? (Стално се извињавам онима којих се ово не тиче!) Откуд тај манир да се наглашавају сасвим атонирана мјеста или мјеста која уопште не носе акценат! ?

А у основи све указује на то да је неопходно едуковање спикера и репортера у извјесном степену (посебно спикера). Неопходно их је у неким сегментима едуковати као и глумце. На шта се мисли! ? Мисли се, поред основних стручних знања, на говор (сценски) и на технику гласа – неопходну за нормалан сценски наступ. Жалим што се то не ради! ? Сигуран сам да би се послџе првих часова сасвим друкчије осјећали и они сами. Ту треба додати и: спикер и репортер пред камером, пред микрофоном. Све се то учи. Неко има више дара, а неко мање. Оно што захтијева јавни наступ, потпуно се разликује од свакодневице (у то вас не треба увјеравати). Неопходно је и да спикер (и репортер) упозна (освијести) анатомску грађу свог гласовног органа и проблеме своје фонације. Свему томе је још Хипократ, који је први употрејио ријеч ларинкс – гркљан, поставио темеље (и даље преко Аристотела до Галена – који је дао назив гласницама.). Сви знамо да је античка Грчка одлично поставила темеље науке, умјетности и бесједништва. Овдје нас интересује бесједништво. Кроз теорију и праксу учи се вјештина говорења. Кад неко говори сам себи, може да ради шта хоће, али кад се говори другима, или кад постоји саговорник, говорна се комуникација усмјерава, подређује, према слушаоцима обликује. Нема се право говорити којекако. Садржај говора није само у ријечима већ у читавој форми говора, у свим елементима звуковне реализације, свега што судјелује у изрицању неке мисли. Сваки говорни исказ има три нивоа: интелектуални, експресивни и импресивни. Посебна је прича о паузи код спикера и репортера. Пауза није неговорење. Она има свој садржај, своју функцију логичку и стилистичку. Итд. А посебна је прича о нашој архаичности, о нашем архаичном поносу! Итд. Факултет драмских умјетности одлично може, преко студијских програма, помоћи у даљем образовању спикера и репортера (пого-

тово младих). У нашем виђењу то је данас код нас једина институција, наравно, уз сарадњу са Филозофским факултетом и самим медијима.

Изненађујуће је да немамо никакав предмет неминован, везан за културу говорне и писане ријечи, на умјетничким академијама, за оне које академије образују као будуће стручњаке за школу. Такође, немамо ни на природословним факултетима. А да ли неко може да спори ту потребу! ? Додатно (понекад и посебно) мора се радити са онима који се припремају за рад у школама и за јавне наступе.

Само тим путем едуковани, они који јавно наступају, могу даље да шире едукацију на своје слушаоце. А све уз најозбиљније поштовање норме, што је и законом обавезујуће. Сва одступања мора да буду препознатљива. Мора се знати зашто је тако и кад! Не знам да ли смо некад били у таквом хаосу као што смо данас!

Nenad VUKOVIĆ

THE LITERARY/LANGUAGE STANDARD AND EDUCATION

Summary

The Literary/Language standard is the obligatory in the public communication – hereby in the media. The observation of the public media show that is not truth and that is dominant free mixing of the standard and the local mode. It practically means – the enormity improvisation. And all of it – without any sanctions! About these very important questions – we have discussed here.